

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Siim Kams

**SEOSED EESTI KÜMNENDATE KLASSIDE ÕPILASTE
SUHETE JA VÄÄRTUSTE VAHEL**

Uurimistöo

Juhendaja: Anni Tamm, PhD

Läbiv pealkiri: Seosed noorte suhete ja väärtuste vahel

Tartu 2020

Seosed Eesti kümnendate klasside õpilaste suhete ja väärtuste vahel

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli välja selgitada, kuidas on Eesti koolinoorte suhted koolis seotud nende väärtustega. Uurimuses osales 549 10. klassi õpilast (keskmine vanus = 16,2). Väärtuste hindamiseks kasutati Schwartz'i 21-st väitest koosnevat portreeküsimustikku (Schwartz et al., 2001). Suhete hindamiseks kasutati nelja üksikväidet. Tulemustest selgus, et suhted kaasõpilastega seostusid rohkem enesele suunatud väärtustega (heasoovlikkus, hedonism ja stimulatsioon) ning suhted õpetajatega teistele suunatud väärtustega (heasoovlikkus, kõikehaaravus ja konformsus). Kõige olulisemaks peeti heasoovlikkuse, hedonismi ja kõikehaaravuse väärtusi, kõige vähem oluliseks peeti võimu väärtust.

Märksõnad: Schwartz'i väärtuste mudel, Schwartz'i 21-väite küsimustik, suhted koolis, väärtuste kujunemine

Correlation study between the values and relationships of Estonian 10th grade students

Abstract

The purpose of this study was to find out how Estonian teenagers' relationships in school relate to their values. In total data from 549 10th grade students were used (average age was 16.2). The data was collected using the Schwartz's 21-item Portrait Values Questionnaire (PVQ; Schwartz et al. 2001). The results showed that relationships with classmates were more associated with self-directed values (benevolence, hedonism, and stimulation), and relationships with teachers were more related to values directed towards others (benevolence, universalism, and conformity). The values perceived to be most important were benevolence, hedonism and universalism. Power was seen as least important.

Keywords: Schwartz value model, Schwartz's 21-item Portrait Values Questionnaire, students' relationships, forming of values

Sissejuhatus

Ühiskonna ülesanne on tagada väärtuste edasikandumine järgnevale põlvkonnale. Teismeeas, mil alles otsitakse oma identiteeti, ollakse vastuvõtlikumad sotsialiseerijate (nt eakaaslaste) mõjutustele (Steinberg & Monahan, 2009). Noorte väärtuste kujundamisel mängivad rolli nii eakaaslased, kool kui ka kodu. Varasemad uuringud on näidanud, et erinevates sotsiaalsetes kontekstides arendatakse lastes mõnel määral erinevaid väärtusi (Barni et al., 2017). On oluline mõista, kuidas noorte väärtused arenevad ning, millist rolli mängivad seejuures nende suhted eakaaslaste, õpetajate ja vanematega. Kui seni on rohkem uuritud teismeliste ja nende vanemate vahelise suhte mõju noorte väärtuste kujunemisele, siis käesolev uurimistöo keskendub kümnenda klassi noorte suhetele kooli kontekstis. Uurimuse eesmärk on välja selgitada, kuidas seostuvad 10. klassi noorte väärtustega nende suhted kaasõpilaste ja õpetajatega.

Väärtused on abstraktsed uskumused, mis defineerivad, mis on inimeste elus kõige olulisem ning juhivad tegevuste, inimeste ja sündmuste valikut ning hindamist (Schwartz, 1992). Väärtuste uurimiseks on uurimistöös kasutusele võetud Schwartz'i väärtustemudel (ibid). Schwartzi väärtuste mudel on üks enim-tunnustatud universaalne väärtuste mudel. Eristatakse kümmet universaalset väärtuste tüüpi, mis jagunevad ringikujuliseks väärtuste mudeliks. Edasi jagunevad väärtused neljaks: avatus muutustele (stimulatsioon, enesemääratlemine ja hedonism) ja alalhoidlikkus (traditsioon, konformsus ja turvalisus) ning eneseületamine (kõikehaaravus, heasoovlikkus) ja eneseupitamine (võim ja saavutus).

VÕIM: keskseks eesmärgiks sotsiaalse staatuse ja prestiiži saavutamist ning kontrolli või domineerimist inimeste ja vahendite üle.

SAAVUTUS: selle väärtustüübi defineeriv eesmärk on saavutada isiklikku edu, demonstreerides kompetentsust vastavalt sotsiaalsetele standarditele.

HEDONISM: selle väärtustüübi motivatsiooniliseks eesmärgiks võib pidada naudingut või aistingulist heameelt.

STIMULATSIION: stimulatsiooniväärtuste motivatsiooniline eesmärk on põnevus, uudsus ja elus väljakutsete vastuvõtmine.

ENESEMÄÄRATLEMINE: selle väärtustüübi keskne eesmärk on iseseisev mõtlemine ja tegutsemine – valimine, loomine ja katsetamine.

KÕIKEHAARAVUS: selle väärtustüübi motiveeriv eesmärk on kõigi inimeste ja looduse mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.

HEASOOVLIKKUS: see väärtustüüp kujutab endast kitsamalt defineeritud versiooni nn prosotsiaalsest väärtustüübist. Heasoovlikkuse väärtustüübi motiveeriv eesmärk on säilitada ja soodustada heaolu nendel inimestel, kellega inimene tihti isiklikult läbi käib.

TRADITSIOON: traditsiooni motiveeriv eesmärk on austus, tunnustus ja pühendumine kommetele ja ideedele, millega inimese enda religioon või kultuur teda mõjutab.

KONFORMSUS: seda väärtustüüpi defineeriv eesmärk on talitseda selliseid tegevusi, kalduvusi ja impulsse, mis võiksid teisi ärritada või kahjustada ja olla vastuolus sotsiaalsete ootuste ja normidega.

TURVALISUS: selle väärtustüübi motiveeriv eesmärk on ühiskonna, suhete ja iseenda kaitstus, harmoonia ja stabiilsus.

(Schwartz, 1992).

Noorte väärtused

Varasemad uuringud on näidanud, et kuigi väärtused on indiviidi tasandil erinevad, esineb siiski universaalne hierarhiline süsteem (Schwartz & Bardi, 2001). Täiskasvanud peavad kolmeks kõige olulisemaks väärtuseks heasoovlikkust, enesemääratlemist ja kõikehaaravust, neile järgnevad turvalisus, konformsus, saavutus ja hedonism. Kõige vähem oluliseks peetakse võimu, traditsiooni ja stimulatsiooni väärtuseid (ibid). Noorte väärtused on mõneti erinevad. Tulviste ja Tamm (2014) uurisid Eesti seitsmenda ja kaheksanda klassi noorte väärtusi ning leidsid, et noorte väärtuste prioriteedid tõepoolest erinesid kultuurideülesest universaalsest hierarhiast. Noored pidasid kõige olulisemaks hedonismi väärtust, hedonismile järgnes stimulatsiooni väärtus. Heasoovlikkus, mida peetakse kultuuridevahelises hierarhias esimeseks väärtuseks, jagas noorte väärtuste hierarhias kolmandat ja neljandat kohta enesemääratlemise väärtusega. Konformsuse väärtus oli kaheksandal kohal (Tulviste & Tamm, 2014).

Teismeiga on väärtuste väljakujunemise seisukohast oluline arenguperiood. Laste ja noorte väärtustesüsteem ei ole veel stabiliseerinud ja ka ühe aasta jooksul toimub selles mitmeid muutusi (Bubeck & Bilsky, 2004; Tulviste & Tamm, 2014). Väärtuste kujunemisel mängib olulist rolli kognitiivsete võimete areng. Bubeck ja Bilsky spekulatsioonid, et kuna noorte kognitiivsed võimed ei ole veel täielikult välja arenenud, siis seetõttu ei ole noorte väärtuste hierarhia niivõrd stabiliseerunud, kui täiskasvanutel (ibid).

Uuringud on näidanud, et lisaks vanusele mõjutab väärtusi sugu. Mehed peavad saavutuse, võimu ja enesemääratlemise väärtuseid olulisemaks, kui naised. Naised hindavad olulisemaks heatahtlikkuse, kõikehaaravuse, turvalisuse ja traditsiooni väärtuseid (Mizera & Tulviste, 2012; Schwartz & Rubel, 2005).

Õpetajate roll noorte väärtuste kujundamisel

Koolides toimub formaalne väärtuskasvatus ehk planeeritud, süsteemne ja järjepidev tegevus, mille läbi suunatakse õpilasi väärtuste üle mõtlema ning kujundatakse nende väärtusi (Idris et al., 2011; Schihalejev, 2011). Kooli kontekstis on laste väärtuste kujundamisel oluline roll õpetajatel ning nende personaalsetel ja kasvatusväärtustel (Barni et al., 2018). Kasvatusväärtuste, nimetatakse ka sotsialisatsiooniväärtusteks, all peetakse silmas neid väärtusi, mida õpetajad soovivad oma õpilastes arendada. Kuigi lastevanemate ja õpetajate sotsialisatsiooniväärtusi mõjutavad tugevalt nende personaalsed väärtused, arvestatakse laste väärtuste kujundamisel ka neid ümbritsevat sotsiaal-kultuurilist konteksti (Kuczynski et al., 1997; Tam & Lee, 2010; Tamm, Tulviste, & Martinson, 2019). Sotsialiseerimise üks peamine eesmärk on valmistada lapsi ette ühiskonnas iseseisvalt hakkama saamiseks (Barni et al., 2017). Hiljutine uuring näitas, et Eesti õpetajad peavad kõige olulisemaks laste puhul arendada eneseületamise väärtusi, mis seostuvad teiste aitamisega ja hoolivusega (Tamm et al., 2019).

Käesolev uuring keskendub sellele, kuidas õpetajate hoolivus noorte väärtustega seostub. Varasemalt on noorte väärtuste uurimisel keskendutud ennekõike laps-vanem suhete mõjule (Barni et al., 2011; Kasser et al., 1995; Tam & Lee, 2010). Need uuringud on näidanud, et väärtuste sotsialiseerimise protsess on kahesuunaline, ehk hõlmab endas nii vanemate poolset väärtuskasvatust kui ka lapse poolset valikut ja otsust väärtuste aktsepteerimise kohta. Barni ja kolleegid (2011) leidsid oma uuringust, et noored olid nõus aktsepteerima neid väärtuseid, mida nad ise arvasid, et nende vanemad neile edasi anda soovivad. Ehk, esines sarnasusi noorte personaalsete väärtuste ja tajutud vanemate kasvatusväärtuste vahel (Barni et al., 2011). Varasemalt on spekuleeritud, et laste vanemate väärtuste ülekandumine lastele toimub läbi sotsialiseerumise ja identifitseerimise protsessi, mille käigus lapsed jäljendavad vanemate väärtuseid. Oluline osa protsessist on see, kuidas lapsed vanemaid tajuvad, ehk, millised on suhted vanematega. Uuringud on näidanud, et just lapse poolt tajutud lähedus ja soojus on olulised väärtuste edukaks ülekandumiseks vanemalt lapsele (Barni et al., 2011;

Firedlmeier & Trommsdroff, 2011; Kasser et al., 1995). On oluline uurida, kas sarnane seos esineb ka õpetaja-õpilane suhte puhul.

Eelnevad õpetajaid ja koolijuhte kaasanud teadustööd on keskendunud suuresti nende väärtuste uurimisele ning sellele, kuidas need omakorda õpilaste väärtustega seostuvad. Vähem on uuritud, kuidas seostuvad õpilaste ja õpetajate vahelised suhted õpilaste väärtustega. Varasemad uuringud on näidanud, et head suhted õpilaste ja õpetajate vahel on seotud õpilaste akadeemilise edukusega (Cheung & Cecilia, 2019; Pianta, Hamre ja Stuhlman, 2003). Õpilased, kes hindasid suhteid õpetajatega positiivseks väärtustasid rohkem kooli ning olid rohkem kooliellu kaasatud (Cheung & Cecilia, 2019). Lisaks on leitud, et ka õpetajate käitumine ja eesmärgid on seotud õpilaste õppeedukuse ja kaasatusega koolitegevustesse (Barni et al., 2018). Õpetajate väärtused on seotud ka õpetajate õpetamisstiiliga. Lisaks õpetajate personaalsetele väärtustele mõjutavad õpetajate õpetamisstiili muuhulgas kasvatusväärtused, ehk väärtused, mida õpetajad sooviks õpilastele edasi anda (ibid). Autoriteetne stiil, ehk kõige enam väärtustatud õpetamisstiil, oli enim mõjutatud õpetajate personaalsetest- ja kasvatusväärtustest (ibid).

Berson ja Oreg (2016) leidsid oma kaks aastat kestnud uuringus, et õpilaste väärtused muutusid ajaga üha sarnasemaks koolijuhtide väärtustele. Uuringust selgus, et koolijuhtide isiklikud väärtused ning tõekspidamised kujundasid laste väärtusi nii otse, kui kaudselt. Kaudne mõju toimus läbi kooli atmosfääri, mis omakorda kujundas õpilaste väärtuseid ja hoiakuid. Väärtuste uurimiseks tuginesid autorid Schwartz'i (1992) neljale väärtuste kategooriale. Kooli atmosfääri omadused jagati neljaks ning seostati Schwartz'i nelja põhiväärtusega:

1. Stabiilsus (vastas Schwartz'i konservatiivsuse väärtusele);
2. Tugi (vastas Schwartz'i eneseületamise väärtusele);
3. Innovatsioon (Schwartz'i avatus muutustele);
4. Saavutus (vastas Schwartz'i eneseupitamise väärtusele)

(Berson & Oreg, 2016).

Uuringust selgus, et ainus väärtus, millel oli vaid otsene mõju ning puudus kaudne mõju, läbi kooli atmosfääri, oli stabiilsus, ehk Schwartz'i konservatiivsuse väärtus. Selgus, et koolikeskkond, mis julgustas stabiilsust ei ennustanud sarnast muutust koolilastes, kuid koolijuhtide endi konservatiivsuse väärtused olid otseselt seotud laste konservatiivsete

väärtustega. Ülejäänud väärtused avaldusid nii läbi kooli atmosfääri, ehk kaudselt, kui ka otseselt, ehk otse läbi õpetaja (ibid).

Eakaaslaste roll noorte väärtuste kujundamisel

Eakaaslaste rolli noorte väärtuste kujundamisel on väga vähe uuritud. Käesolev uurimistöo uurib, kuidas noorte suhted eakaaslastega (kaasõpilaste hoolivus ja sõprade olemasolu) noorte väärtustega seostuvad. Varasemad uuringud on näidanud, et noored otsivad rohkem sidet oma eakaaslastega ning, et eakaaslaste poolne aktsepteerimine mängib olulist rolli noorte sotsiaalse küpsemise protsessis (O'Brien & Bierman, 1988; Schwarz et al., 2012; Steinberg & Monahan, 2009; Tamm et al., 2018). Kuna suhted eakaaslastega mängivad olulist rolli noorte arengul on ka oluline lähemalt mõista, kuidas suhted eakaaslastega noorte väärtustega seostuvad. Vaatamata uuringute vähesusele on sellegipoolest tehtud mõningaid tähelepanekuid noorte suhete ja väärtuste seoste kohta. Tamm ja kolleegid (2018) leidsid oma uuringus, et Eesti teismeliste individualistlikud, ehk enesele orienteeritud väärtused, seostusid paremate suhetega eakaaslastega.

Kuigi teismeeas suhtlevad noored rohkem omavanustega ning otsivad sidet eakaaslastega, areneb selles vanuses välja ka tugevam vastupanu eakaaslaste poolsele mõjutamisele (Steinberg & Monahan, 2009). Teismeeas otsivad noored alles oma identiteeti. Enne identiteedi väljakujunemist pole ka noortel välja kujunenud väärtussüsteemi ning nad on seetõttu ka vastuvõtlikumad eakaaslaste mõjutustele. Vastupanuvõime eakaaslaste mõjutustele areneb pärast identiteedi kujunemist varajases täiskasvanueas, sest siis suudavad noored juba iseseisvamalt mõelda ning oma identiteedist, tõekspidamistest ja väärtustest lähtuvalt otsuseid teha (Steinberg & Monahan, 2009).

O'Brien ja Bierman (1988) intervjuerisid oma uuringu raames 24 õpilast viiendast, kaheksandast ja üheteistkümnendast klassist, et välja selgitada, kuidas noored tajuvad eakaaslaste mõju. Uuringust selgus, et teismelised tajuvad eakaaslaste mõju nii oma väärtustele, hoiakutele, kui üldisele mina-pildile. Nii nooremad, kui ka vanemad õpilased tajusid, et gruppi kuulumine pakkus neile stimulatsiooni ja tuge. Kui nooremad otsisid pigem eakaaslaste aktsepteerimist ja gruppi kuuluvust, siis vanemad otsisid tunnet olla vajatud. Lisaks tajusid vanemad õpilased eakaaslaste ära ütlemist, kui enese vajaka jäämist (O'Brien & Bierman, 1988).

Eesmärgid

Uurimistöö peamine eesmärk on välja selgitada, millised seosed on Eesti noorte suhete ja nende väärtuste vahel kooli kontekstis, ehk keskendutakse õpetajatega ja kaasõpilastega suhetele. Kuna sedalaadi andmeid on Eestis vähe kogutud, on muuhulgas eesmärgiks ka uurida, mida Eesti koolide kümnenda klassi õpilased väärtustavad. Hüpoteesid on:

1. Suhted õpetajatega on positiivses korrelatsioonis heasoovlikkuse väärtustega;
2. Suhted kaasõpilastega on positiivses korrelatsioonis hedonismi, stimulatsiooni ja enesemääratluse (enesele orienteeritud) väärtustega;

Meetod

Valim

Uurimistöö valim pärineb uurimisprojektist „Gümnaasiumiõpilaste üldpädevuste arendamine“ (Pedaste et al., 2020). Uurimuses osales 549 10. klassi õpilast 17 koolist üle Eesti. Meessoost õpilasi oli kokku 197 (35,9%) ja naissoost õpilasi oli 352 (64,1%). Õpilaste keskmine vanus oli 16,2, ($SD = 0,46$).

Protseduur ja mõõtmisvahendid

Andmed koguti 2018. aastal. Esmalt võeti ühendust iga kooli direktoriga ning selgitati uurimisprojekti eesmäärke. Uuringus osalemine oli õpilastele vabatahtlik ning enne uuringut küsiti ka noorte vanematelt kirjalik nõusolek. Küsimustikud täideti koolitundide ajast arvutiklassis või nutiseadmes. Väärtuste küsimustiku täitmine võttis aega umbes 15 - 20 minutit.

Väärtuste hindamiseks kasutati Schwartz'i väärtustemudeli alusel loodud 21-väitelist portreeküsimustikku (PVQ; Schwartz et al. 2001). Küsimustik koosnes 21-st väitest, millest igaüks kirjeldas mõnda inimest (näiteks: „Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja

vähemõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata”). Iga väite puhul märkisid õpilased 6-pallisel skaalal, mil määral nad kirjeldatud inimesega sarnanevad (1 = pole üldse minu moodi, 6 = väga minu moodi). Igat põhiväärtust hindab kaks väidet, välja arvatud kõikehaaravuse väärtust, mida hindab kolm väidet. Sisereliaablused (*Cronbach α*) olid järgmised: enesemääratlus .39, võim .45, kõikehaaravus .56, saavutus .70, turvalisus .46, stimulatsioon .66, konformsus .42, traditsioon .08, hedonism .58 ja heasoovlikkus .60.

Suhete hindamiseks kasutati nelja eraldiseisvat väidet, mis koostati Innove koolirahulolu küsimustiku vastava ploki eeskujul. Õpilastele esitati neli väidet: “kaasõppijad hoolivad minust”, “mul on koolis sõpru”, “klassijuhtaja on minu jaoks vajadusel olemas”, “õpetajad hoolivad minust”. Õpilased märkisid 5-pallisel skaalal, mil määral nad väidetega nõustusid (1 – ei ole üldse nõus, 5 – olen täiesti nõus).

Andmeanalüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati programmi SPSS (IBM SPSS Statistics 27.0). Väärtuste skooride tõlgendamise hõlbustamiseks pöörati toorskoorid ümber, et kõrgem numbriline väärtus viitaks väärtuse kõrgemale olulisusele.

Selleks, et määrata, mil määral noorte väärtused varieerusid, leiti iga väärtuse keskmise skoori variatsiooni koefitsient ($CV = SD/M$). Variatsiooni koefitsient näitab, mil määral noorte skoorid koguvahemiku keskmisest erinevad. Variatsiooni koefitsienti peetakse madalaks, kui $CV < 1$ (Kaufmann, 2014). Lisaks viidi läbi sooliste erinevuste võrdlemiseks ka sõltumatute valimite t-test. Järgmiseks arvutati korrelatsioonid väärtuste skooride ja õpilaste suhete skooride vahel. Korrelatsioonide analüüsi tulemused esitatakse kahes etapis. Esiteks korrelatsioonid väärtuste ja õpetajatega suhete vahel ja teiseks korrelatsioonid väärtuste ja kaasõpilastega suhete vahel.

Tulemused

Kõige olulisemaks pidasid õpilased heasoovlikkuse väärtust ($M = 4,6$; $SD = 0,79$), hedonismi väärtust ($M = 4,82$; $SD = 0,87$) ja kõikehaaravuse väärtust ($M = 4,70$; $SD = 0,76$) ning kõige vähem oluliseks peeti võimu väärtust ($M = 3,26$; $SD = 1,01$) (vt. Tabel 1). Selleks,

et määrata, kuid võrd varieerusid üksiktulemused võrreldes koguvahemik keskmisega arvutati variatsiooni koefitsiendid: enesemääratlus ($CV = .16$), võim ($CV = .30$), kõikehaaravus ($CV = .16$), saavutus ($CV = .25$), turvalisus ($CV = .23$), stimulatsioon ($CV = .22$), konformsus ($CV = .26$), traditsioon ($CV = .25$), hedonism ($CV = .18$) ja heasoovlikkus ($CV = .15$).

Tabel 1. Väärtuste keskmised skoorid.

Väärtused	Keskmine skoor	Standardhälve
Heasoovlikkus	4,96	0,79
Hedonism	4,82	0,87
Kõikehaaravus	4,70	0,76
Enesemääratlus	4,63	0,78
Stimulatsioon	4,59	1,04
Turvalisus	4,23	1
Saavutus	4,08	1,05
Traditsioon	3,79	0,97
Konformsus	3,58	0,96
Võim	3,26	1,01

Võimu väärtuse puhul esines statistiliselt oluline erinevus poiste ($M = 3,45$; $SD = 0,97$) ja tüdrukute ($M = 3,16$; $SD = 1,02$) keskmiste skooride vahel, $t(421) = 3,25$; $p = 0,001$. Ehk poisid pidasid võimu väärtust olulisemaks, kui tüdrukud. Ka heasoovlikkuse väärtuse puhul esines statistiliselt oluline erinevus poiste ($M = 4,74$; $SD = 0,86$) ja tüdrukute ($M = 5,08$; $SD = 0,73$) keskmiste skooride vahel, $t(356) = -4,72$, $p = 0,00$. Ehk tüdrukud pidasid heasoovlikkuse väärtust olulisemaks, kui poisid.

Kõige rohkem nõustusid õpilased väidetega “klassijuhataja on minu jaoks olemas” ($M = 4,45$; $SD = 0,71$) ja “mul on koolis sõpru” ($M = 4,51$; $SD = 0,80$). Kõige vähem nõustuti väitega “õpetajad hoolivad” ($M = 3,73$; $SD = 0,71$) (vt. Tabel 2). Statistiliselt olulisi soolisi erinevusi suhete skoorides ei esinenud.

Tabel 2. Suhete keskmised skoorid.

Suhete väited	Keskmine skoor	Standardhälve
Klassijuhataja on olemas	4,45	0,71
Õpetajad hoolivad	3,73	0,81
Koolis on sõpru	4,51	0,80
Kaasõppijad hoolivad	3,94	0,79

Mõlemad õpetajatega suhteid mõõtvad väited korreleerusid kõige enam heasoovlikkuse väärtusega (vt. Tabel 3). Õpetajate tajutud hoolivus oli nõrgas positiivses korrelatsioonis heasoovlikkuse ($r = .244, p < .05, N = 549$), kõikehaaravuse ($r = .190, p < .05, N = 549$), konformsuse ($r = .143, p < .05, N = 549$) ja traditsiooni ($r = .116, p < .05, N = 549$) väärtustega. Väide “klassijuhataja on olemas” oli nõrgas positiivses korrelatsioonis heasoovlikkuse ($r = .191, p < .05, N = 549$), turvalisuse ($r = .141, p < .05, N = 549$), enesemääratluse ($r = .111, p < .05, N = 549$) ja konformsuse ($r = .103, p < .01, N = 549$) väärtustega. Lisaks esines mõlema väite puhul ka nõrk negatiivne korrelatsioon võimu väärtusega: “õpetajad hoolivad” ($r = -.088, p < .01, N = 549$) ja “klassijuhataja on olemas” ($r = -.096, p < .01, N = 549$).

Tabel 3. Suhete ja väärtuste korrelatsioonid.

	Klassijuhataja on olemas	Õpetajad hoolivad	Koolis on sõpru	Kaasõppijad hoolivad
Enesemääratlus	.111**	.048	.092*	.080
Võim	-.096*	-.088*	.039	.013
Kõikehaaravus	.092*	.190**	.061	.112**
Saavutus	.004	-.037	.075	.024
Turvalisus	.141**	.110*	.074	.119**
Stimulatsioon	.062	-.004	.161**	.126**
Konformsus	.103*	.143**	.053	.085*
Traditsioon	.053	.116**	.010	.076
Hedonism	.067	-.033	.175**	.104*
Heasoovlikkus	.191**	.224**	.136**	.209**

Märkus: $N = 549$; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Mõlema kaasõpilastega suhteid mõõtva väite puhul ilmnisid kõige tugevamad korrelatsioonid heasoovlikkuse, stimulatsiooni ja hedonismi väärtustega (vt. Tabel 3).

Heasoovlikkuse väärtuse puhul esinesid nõrgad positiivsed korrelatsioonid: “kaasõppijad hoolivad” ($r = .209, p < .05, N = 549$) ja “koolis on sõpru” ($r = .136, p < .05, N = 549$). Stimulatsiooni väärtuse puhul esinesid samuti nõrgad positiivsed korrelatsioonid: “kaasõppijad hoolivad” ($r = .126, p < .05, N = 549$) ja “koolis on sõpru” ($r = .161, p < .05, N = 549$). Hedonismi väärtuse puhul olid korrelatsioonid: “kaasõppijad hoolivad” ($r = .104, p < .01, N = 549$) ja “koolis on sõpru” ($r = .175, p < .05, N = 549$).

Arutelu

Uurimistöö peamine eesmärk oli välja selgitada, kuidas seostuvad Eesti noorte suhted nende väärtustega. Kui varem on uuritud kõige enam laps-vanem suhete ja noorte väärtuste vahelisi seoseid, siis käesolev uurimistöö keskendus noorte suhetele kooli kontekstis, ehk suhetele õpetajatega ja kaasõpilastega. Muuhulgas oli eesmärk teada saada, mida Eesti 10. klassi õpilased väärtustavad.

Noorte väärtused

Kõige olulisemateks väärtusteks pidasid 10. klassi õpilased heasoovlikkust, hedonismi ja kõikehaaravust ning kuna variatsioon koguvahemiku keskmisest oli madal ($CV < 1$), võib järeldada, et õpilased pidasid sarnaseid väärtuseid oluliseks. Varasemalt on Tulviste ja Tamm (2014) uurinud Eesti 7. ja 8. klassi õpilaste väärtusi ning leidnud, et kõige olulisemaks peeti hedonismi, stimulatsiooni ja heasoovlikkuse väärtuseid (Tulviste & Tamme, 2014). Kuigi kõige olulisemaks peetud väärtuste seas kattuvad hedonismi ja heasoovlikkuse väärtused esineb erinevus 7-8. ja 10. klassi õpilaste väärtuste hierarhias. Käesoleva uuringu tulemuste põhjal on näha, et väärtuste hierarhias on tõusnud heasoovlikkuse väärtus kõige olulisemaks ning lisaks on tõusnud kõikehaaravuse väärtus viiendalt kohalt (seitsmenda ja kaheksanda klassi laste järjestuses) kolmandale kohale. Täiskasvanud peavad kolmeks kõige olulisemaks väärtuseks heasoovlikkust, enesemääratlemist ja kõikehaaravust, neile järgnevad turvalisus, konformsus, saavutus ja hedonism. Kõige vähem oluliseks peetakse võimu, traditsiooni ja stimulatsiooni väärtuseid (Schwartz & Bardi, 2001). Heasoovlikkuse ja kõikehaaravuse väärtuste olulisuse kasv (võrreldes seitsmenda ja kaheksanda klassi õpilastega) annab aimu, et

kümnenda klassi noorte väärtuste hierarhia on muutumas üha sarnasemaks täiskasvanute väärtuste hierarhiale. Sarnaselt täiskasvanutele pidasid ka noored vähem oluliseks võimu ja traditsiooni väärtuseid. Steinberg ja Monahan (2009) spekuleerisid oma uuringus, et noortel puudub stabiilne väärtuste hierarhia seetõttu, et nad on alles oma identiteedi otsingul ning enne identiteedi leidmist ei ole väärtuste hierarhia stabiliseerunud. Kuna noorte väärtuste olulisuse järjestus on muutunud sarnasemaks täiskasvanute omale võib järeldada, et kümnendas klassis (15 – 17 eluaasta) hakkab juba noorte väärtuste hierarhia stabiliseeruma. Siiski nende tulemuste põhjal ei saa teha paikapidavaid järeldusi identiteedi kujunemise kohta.

Schwartz'i ja Rubeli (2005) väärtuste sooliste erinevuste uuringust selgus, et mehed pidasid saavutuse, võimu ja enesemääratlemise väärtuseid olulisemaks, kui naised. Naised hindasid olulisemaks heatahtlikkuse, kõikehaaravuse, turvalisuse ja traditsiooni väärtuseid (Schwartz & Rubel, 2005). Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et sama trend esineb ka noorte väärtustes. Poisid pidasid tõepoolest võimu väärtust olulisemaks, kui tüdrukud. Sellegipoolest on oluline märkida, et kõigist väärtustest pidasid nii poisid kui ka tüdrukud võimu väärtust kõige vähem olulisemaks. Väärtuste hierarhia tipus leidis ka soolisi erinevusi. Tüdrukud pidasid kõige olulisemaks hedonismi ja kõikehaaravuse väärtuseid ning poisid heasoovlikkuse, hedonismi ja enesemääratlemise väärtuseid.

Suhted õpetajatega ja nende seosed õpilaste väärtustega

Kuigi uuringus leitud seosed olid võrdlemisi nõrgad esines siiski seoseid suhete ja väärtuste vahel. Kõige tugevam seos esines õpetajatega suhete ja heasoovlikkuse väärtuse vahel. Õpetajate hoolivus seostus kõikehaaravuse (*eesmärk: inimese ja looduse mõistmine ja säilitamine*) ja konformsuse (*eesmärk: teisi häirivate tegevuste ja impulsside kontroll*) väärtustega. Nende väärtuste näol on tegemist ennekõik teiste heaolule orienteeritud väärtustega. Kuigi käesolevas uurimistöös kasutati korrelatsioonianalüüsi, mis ei võimalda teha järeldusi mõju ja suuna kohta, võib spekuloida, et noored näevad õpetajal justkui kasvataja või eeskuju rolli ning hooliv õpetaja võib inspireerida ka teiste suhtes hoolivalt käituma. Õpetaja olemasolu seostus turvalisuse väärtusega, millest võib järeldada, et lähedane ja hooliv suhe õpetajaga võib pakkuda turvatunnet ja suurendada turvalisuse väärtuse olulisust, mille motiveeriv eesmärk on ühiskonna, suhete ja iseenda kaitstus, harmoonia ja stabiilsus. Kuna õpetaja olemasolu ja hoolivus seostusid kõige enam heasoovlikkuse väärtusega võib

järeldada, et head suhted õpetajatega mängivad ka rolli õpetajate kasvatusväärtuste kinnistumisel. Tamme ja kolleegide (2019) uuringu tulemustest, selgus, et Eesti õpetajad ja kasvatajad soovisid kõige enam õpilastes arendada eneseületamise väärtust (Schwartz'i neli põhiväärtust, 1992). Eneseületamise põhiväärtuse alla kuulub ka heasoovlikkuse väärtus. Õpetajatega suhete ja väärtuste seoste seas ilmnes ka üks selgelt eristuv nõrk negatiivne seos võimu väärtusega, mis võib tuleneda sellest, et õpetajate eesmärk on harida, inspireerida ja juhendada noori ning võimu väärtuse keskseks eesmärgiks on sotsiaalse staatuse ja prestiiži saavutamine ning kontroll või domineerimine inimeste ja vahendite üle.

Suhted kaasõpilastega ja nende seosed väärtustega

Sõprade olemasolu ja hoolivus olid seotud nii heasoovlikkuse, hedonismi kui ka kõikehaaravuse väärtustega. Kõik kolm väärtust olid ka noorte arvates kõige olulisemad. Võib järeldada, et need väärtused, mida noored ise oluliseks peavad, leiavad ühist kattepinda üksteisega suheldes ja, kui suhted on head, siis need ühised väärtused leiavadki kinnitust.

Hedonismi ja stimulatsiooni väärtused liigituvad mõlemad Schwartz'i neljast põhiväärtusest "avatus muutustele" väärtuse alla. Need väärtused on endale orienteeritud ja suunatud uute kogemuste ja naudingute leidmisele. Heasoovlikkuse väärtus on teistele orienteeritud ning väärtuse motiveeriv eesmärk on säilitada lähedaste inimeste heaolu. Käesoleva uurimuse tulemused näitavad, kuivõrd erinev sotsiaalne roll on kooli kontekstis õpetajal ja kaasõpilasel. Kui suhted õpetajatega seostusid Schwartz'i põhiväärtustest alalhoidlikkuse ja eneseületamise väärtustega (teiste heaolule orienteeritud väärtused), siis sõprade olemasolu seostus uute kogemuste ja naudingutega, ehk lisandusid endale orienteeritud väärtused. Kusjuures stimulatsiooni ja hedonismi (enesele orienteeritud) väärtused seostusid vaid kaasõpilastega suhetega.

Kuna suhted õpetajatega seostusid teiste heaolule suunatud väärtustega ning suhted kaasõpilastega seostusid lisaks teiste heaolule ka enda heaolule väärtustega võib järeldada, et need suhted justkui täiendavad teinetest noorte väärtuste kujundamisel. Sotsiaalsete rollide eristumine tuleb esile ka suhete skooore võrreldes, kui kaasõpilaste ja õpetajate olemasolu tajuti üsna võrdselt, siis kaasõppijaid tajuti hoolivamana, kui õpetajaid. See kinnitab samuti kaasõppijate sotsiaalse rolli olemust. Kuna selles vanuses noored otsivad autonoomsust

vanematest ja sotsiaalselt kontakti eakaaslastega, siis sellest lähtudes võib järeldada, et eakaaslastega arenevad lähedasemad suhted, kui õpetajatega ning neid tajutakse ühtlasi seeläbi hoolivamana (Steinberg & Monahan, 2009).

Kui kaasõppijate hoolivus seostus turvalisuse väärtustega, siis pelgalt sõprade olemasolu turvalisuse väärtusega ei seostunud. Seevastu õpetaja olemasolu ja õpetaja hoolivus mõlemad seostusid turvalisuse väärtusega. Ka nendest seostest ilmneb õpetaja rolli ja õpilase rolli erinevus. Võib järeldada, et õpetajat nähakse autoriteedina, kelle olemasolu tekitab turvatunde, kuid kuna eakaaslaste nähakse võrdsena, siis ei piisa ainuüksi eakaaslaste olemasolust turvatunde tekitamiseks, vaid tarvis läheb sügavamat sidet.

Kaasõpilastega suhete ja väärtuste vahelised seosed olid nõrgemad, kui õpetajatega suhete ja väärtuste vahelised seosed. Madalate korrelatsioonide põhjuseks võib näiteks pidada Steinberg'i ja Monahani (2009) teooriat, mille kohaselt otsivad küll 14-18 aastased noored rohkem autonoomsust vanematest ja sidet eakaaslastega, kuid on siiski üsna resistentsed eakaaslaste mõjule. Teooria kohaselt areneb resistentsus koos identiteediga, mis on Steinberg'i ja Monahani uuringu andmetel 14-18 aastastel juba välja kujunenud.

Uuringu tugevused, piirangud ja edasised uuringud

Uurimuse tugevuseks on suur valim, mis hõlmas endas õpilasi 17 erinevast koolist üle kogu Eesti. Suur valim võimaldab teha laiemaid üldistusi. Üheks tugevuseks on ka meetodika aluseks võetud Schwartz'i väärtuste mudel, mis on aastate jooksul hulgaliselt praktikat leidnud. Schwartz'i mudelit on kasutatud paljudes erinevates väärtuste uuringutes tulemuste tõlgendamiseks. Samuti on väärtuste uurimiseks palju kasutatud mudeli alusel loodud küsimustikke (Bubeck, & Bilsky, 2004; Mizera & Tulviste, 2012; Tulviste & Tamm, 2014). Schwartz'i mudelit on väga paljudes maailma riikides katsetatud ning seda peetakse universaalseks mudeliks, mida saab igas kultuuris kasutada.

Uurimistöö näol on tegemist läbilõikeuuringuga, mis paraku ei võimalda uurida mõju. Uurimistöö üheks piiranguks on korrelatsioonide kasutamine, mis võimaldab küll uurida muutujate vahelisi seoseid, kuid ei anna sügavamat tähendust seoste põhjuslikkuse kohta. Lisaks tuleb märkida, et suhted ei ole tihtipeale vaid mõne väitega hinnatavad, ehk järelduste tegemisel tasub seda silmas pidada.

Varasemalt on küll uuritud väärtuste prioriteete ning vanuselisi ja soolisi iseärasusi väärtuste kujunemisel. Üks potentsiaalne suund oleks veel süvenenumalt uurida suhete rolli väärtuste kujunemisel. Näiteks koguda eelnevalt küsitluse põhjal andmeid väärtustest ja suhetest, sarnaselt käesolevale uuringule, ning hiljem viia läbi individuaalintervjuusid. Antud uuringust jäi ka välja lastevanematega suhete ja väärtuste seoste uurimine, ka see oleks potentsiaalne edasine uurimissuund. Tulevikus oleks huvitav läbi viia sarnane uuring, kuid hinnata õpilaste väärtuseid longituudse uuringu raames, ehk uurida, kuidas väärtused ja suhted muutuvad. Lisaks annaks longituudne uuring võimaluse uurida, kuidas väärtused suhteid mõjutavad ja vastupidi.

Kasutatud kirjandus

Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(5), 913–929. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/a0016617>

Barni, D., Vieno, A., Rosnati, R., Roccato, M., & Scabini, E. (2014). Multiple sources of adolescents' conservative values: A multilevel study. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(4), 433-446.

Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. (2011). Value transmission in the family: Do adolescents accept the values their parents want to transmit?. *Journal of Moral Education*, 40(1), 105-121.

Barni, D., Russo, C., & Danioni, F. (2018). Teachers' values as predictors of classroom management styles: a relative weight analysis. *Frontiers in psychology*, 9, 1970.

Berson, Y., & Oreg, S. (2016). The role of school principals in shaping children's values. *Psychological science*, 27(12), 1539-1549.

Bubeck, M., & Bilsky, W. (2004). Value structure at an early age. *Swiss Journal of Psychology / Schweizerische Zeitschrift Für Psychologie / Revue Suisse de Psychologie*, 63(1), 31–41. <https://doi.org/10.1024/1421-0185.63.1.31>

Cheung, C. S. (2019). Parents' involvement and adolescents' school adjustment: Teacher–student relationships as a mechanism of change. *School Psychology*, 34(4), 350–362. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/spq0000288>

Friedlmeier, M., & Trommsdorff, G. (2011). Are mother–child similarities in value orientations related to mothers' parenting? A comparative study of American and Romanian mothers and their adolescent children. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(6), 661-680.

Idris, F., Hassan, Z., Ya'acob, A., Gill, S. K., & Awal, N. A. M. (2012). The role of education in shaping youth's national identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 59, 443-450.

Kaufmann, J. (2014). What do you consider a good standard deviation? *ResearchGate*. Kasutatud

7.05.2020,

[https://www.researchgate.net/post/What do you consider a good standard deviation.](https://www.researchgate.net/post/What_do_you_consider_a_good_standard_deviation)

Kasser, T., Ryan, R. M., Zax, M., & Sameroff, A. J. (1995). The relations of maternal and social environments to late adolescents' materialistic and prosocial values. *Developmental psychology*, 31(6), 907.

Kuczynski, L., Marshall, S., & Schell, K. (1997). Value socialization in a bidirectional context. *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*, 23-50.

Mary, J. B. (2016). Role of Parents in Inculcating Values. *JARIIE* http://ijariie.com/AdminUploadPdf/ROLE_OF_PARENTS_IN_INCULCATING_VALUES_c1264.pdf.

Mizera, L., & Tulviste, T. (2012). A Comparison of Estonian Senior High School Students' Value Priorities in 2000 and 2009. *TRAMES: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, 16(2), 145–156. <https://doi.org/10.3176/tr.2012.2.03>

Müller, C., & Minger, M. (2013). Which children and adolescents are most susceptible to peer influence? A systematic review regarding antisocial behavior. *Empirische Sonderpädagogik*, 2, 107-129.

O'Brien, S. F., & Bierman, K. L. (1988). Conceptions and perceived influence of peer groups: Interviews with preadolescents and adolescents. *Child development*, 1360-1365.

Pianta, R. C., & Steinberg, M. (1992). Teacher-child relationships and the process of adjusting to school. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1992(57), 61-80.

Steinberg, L., Feldman, S. S., & Elliott, G. (1990). At the threshold: The developing adolescent. *Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship*, 255-276.

Steinberg, L., & Monahan, K. C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *Developmental psychology*, 43(6), 1531–1543. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1531>

Schwarz, B., Mayer, B., Trommsdorff, G., Ben-Arieh, A., Friedlmeier, M., Lubiewska, K., ... Peltzer, K. (2012). Does the Importance of Parent and Peer Relationships for Adolescents' Life Satisfaction Vary Across Cultures? *The Journal of Early Adolescence*, 32(1), 55–80. <https://doi.org/10.1177/0272431611419508>

Schwartz, S. H., & Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of research in personality*, 38(3), 230-255.

Schwartz, S. H. 1992. "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries." In *Advances in Experimental Social Psychology*, edited by M. Zanna, 1–65. San Diego: Academic Press.

Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 1010.

Schihalejev, O. (2011). *Väärtuskasvatus õpetajakoolituses*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tam, K. P., & Lee, S. L. (2010). What values do parents want to socialize in their children? The role of perceived normative values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(2), 175-181.

Tamm, A., Kasearu, K., Tulviste, T., & Trommsdorff, G. (2018). Links Between Adolescents' Relationships With Peers, Parents, and Their Values in Three Cultural Contexts. *The Journal of Early Adolescence*, 38(4), 451–474. <https://doi.org/10.1177/0272431616671827>

Tamm, A., Tulviste, T., & Martinson, G. (2019). Teachers' personal values, age, and educational setting shape their socialisation values. *Journal of Beliefs & Values*, 1-9.

Tulviste, T., & Tamm, A. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of adolescence*, 37(5), 525-529.

Tulviste, T., Harro, H., & Tamm, A. (2018). Value Structure and Priorities in Estonian Children: using the Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). *Child Indicators Research*, 11(6), 1817-1829.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Siim Kams.